

NARACIJA U DJECE S POSEBNIM JEZIČNIM TEŠKOĆAMA

MARINKA GROBLER, DIANA ARAPOVIĆ

Primljeno: svibanj 2005.
Prihvaćeno: studeni 2005.

Izvorni znanstveni rad
UDK:376.36

Posebne jezične teškoće (nadalje PJT) su razvojni poremećaj različitih profila i stupnjeva izraženosti jezičnih teškoća u kontekstu normalnih kognitivnih sposobnosti, a bez prisutnog poznatog uzroka (Bishop, 1992, Leonard, 1998.) Cilj ovog rada bio je istražiti obilježja naracije i utvrditi razlike između skupine djece s posebnim jezičnim teškoćama i skupine djece urednoga jezičnoga razvoja. Ispitivanje je provedeno na dva uzorka ispitanika. Prvi uzorak činilo je 71 dijete, koje je zbog dijagnosticiranih posebnih jezičnih teškoća na logopedskom tretmanu u Svetovalnom centru i Zavodu za gluhe in naglušne u Ljubljani, dok je kontrolni činilo 71 dijete urednog jezičnog razvoja. Sva djeca su bila polaznici škola s područja uže i šire okolice Ljubljane od prvog do četvrtog razreda. Rezultati su pokazali da se naracija djeca s PJT značajno razlikuje od naracije djece UJR. kako u opširnosti pripovijedanja tako i u kvaliteti.

Ključne riječi: djeca s posebnim jezičnim teškoćama, naracija

Uvod

Posebne jezične teškoće (nadalje PJT) su razvojni poremećaj različitih profila i stupnjeva izraženosti jezičnih teškoća u kontekstu urednih kognitivnih sposobnosti, a bez prisutnog poznatog uzroka (Bishop, 1992, Leonard, 1998.).

U nas je poremećaj poznat i pod nazivom *razvojna disfazija*, a engleski termin *specific language impairment* (SLI) najčešće je korišten termin u stranoj literaturi i danas je opće prihvaćen, kako u znanstvenim tako i stručnim krugovima.

S terminom posebne jezične teškoće obuhvaćen je široki spektar jezičnih problema koji se pojavljuju na različitim sastavnicama jezika u lakšem ili težem obliku te čine heterogenu sliku populacije djece s posebnim jezičnim teškoćama.

Zbog nejasne etiološke slike i heterogenosti jezičnih teškoća taj je razvojni poremećaj već više od jednog stoljeća u interesu istraživača i stručnjaka različitih profila s ciljem iznalaženja mogućih uzroka preciznije definicije i klasifikacije.

U Sloveniji je među stručnjacima najčešće upotrebljavan termin *razvojna disfazija*, premda se posebne jezične teškoće opisuju i dijagnosticiraju prema kriterijima DMS - IV (Diagnostic and Statistical Manual Disorders, Fourth Edition, 1995.). U stručnim krugovima se spominje i

termin *specifična jezikovna motnja* ili *specifični primanjkljaji na području govora in jezika*, kako su podijeljeni u Pravilniku o usmjeravanju djece s posebnim potrebama, prema Zakonu o djeci s posebnim potrebama iz 2000. godine.

Pregledom dosadašnjih narativnih analiza uočavamo dva pristupa u istraživanju narativnog diskursa ili teksta. Makrolingvistički pristup se odnosi na analizu strukturalnih komponenata različitih tipova i žanrova narativnog teksta (story grammar analysis, Hight point analysis). Mikrolingvistički pristup uključuje analize koje su usmjerene na jezično znanje i sintaktičke odnose različitih vrsta rečeničnog povezivanja (Karmiloff- Smith analysis - brza analiza o holističkoj slici upotrebe kohezivnih veza, analiza kohezivne veze i kohezivne harmonije, MLTU analysis).

Utemeljitelj mikrolingvističke analize pripovjednog teksta je Labov (1984.) koji je zajedno s Waletzkom analizirao i dao sintaktičku razradu narativnog diskursa djece adolescentne dobi.

Polazište za istraživanje obilježja naracije u našem istraživanju su ona koja se uglavnom odnose na mikrolingvistički pristup (sintaktička kompleksnost i uporaba veznih rečeničnih i međurečeničnih elemenata, definicije narativnog teksta kao nadrečeničnog jedinstva (Velčić, 1978.),

te osnovne pripovjedne jedinice narativnog teksta po Labovu).

U velikoj mjeri oslonili smo se i na pristup koji je korišten u potprojektu »Posebne jezične teškoće djece školske dobi« Odsjeka za logopediju, Fakulteta za defektologiju u Zagrebu i istražili ona obilježja naracije djece s posebnim jezičnim teškoćama koja su nam dala uvid u opširnost, kvalitetu i načine povezivanja u narativnom diskursu. Koristeći nestrukturirani poticaj pričanja osobnog doživljaja analizirali smo sve narativne tekstove i nismo ih ocjenjivali obzirom na kriterije prihvatljivosti strukture priče i dužine priče u kojima postoje i najveća nesuglasja između autora koji se bave naracijom (Arapović, 1996.).

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada bio je istražiti obilježja naracije i utvrditi razlike između skupine djece s posebnim jezičnim teškoćama i skupine djece urednoga jezičnoga razvoja.

Hipoteze

U skladu s ciljem istraživanja postavljena je temeljna hipoteza i pet podhipoteza:

- H1** Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u naraciji od djece urednoga jezičnoga razvoja.
- H1.1** Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u opširnosti pripovijedanja od djece urednoga jezičnoga razvoja
- H1.2** Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju nezavisno složenih rečenica u narativnom tekstu od djece urednoga jezičnoga razvoja.
- H1.3** Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju konektora u narativnom tekstu od djece urednoga jezičnoga razvoja.
- H1.4** Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u vrstama konektora u narativnom tekstu od djece urednoga jezičnoga razvoja.

H1.5 Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju poticaja tijekom pripovijedanja od djece urednoga jezičnoga razvoja.

Metode rada

Uzorak ispitanika

Istraživanjem se željelo obuhvatiti djecu koja redovito polaze prvi, drugi, treći i četvrti razred redovne osnovne škole na području uže i šire okolice Ljubljane. Izbor uzorka bio je odabran prema uzorku kakav je korišten u potprojektu »Posebne jezične teškoće djece školske dobi« na Odsjeku za logopediju, Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu, da bi se mogla, u nekim elementima, provesti i mađujezična usporedba.

Formirana su dva uzorka. Prvi uzorak činilo je 71 dijete, koje zbog dijagnosticiranih posebnih jezičnih teškoća, polazi logopedski tretman u Svetovalnom centru i Zavodu za gluhe in naglušne u Ljubljani. Kontrolnu skupinu činilo je 71 dijete urednoga jezičnoga razvoja.

Kriteriji za odabir oba uzorka bili su: da imaju kronološku dob koja odgovara razredu koji pohađaju, IQ u granicama prosjeka (neverbalni IQ kod uzorka djece s PJT je 85 i više), odsustvo senzomotornih, emocionalnih i psihičkih poremećaja, sociokulturne deprivacije i bilingvizma te da im je materinski jezik slovenski.

Skupine su izjednačene po spolu i uglavnom po mjestu pohađanja škole i socio-kulturnom statusu roditelja.

Mjerni instrumenti

Mjerni instrumenti za ispitivanje narativnih sposobnosti bio je spontani govor. Djeci je zadana samo tema pripovijedanja, a ona se odnosila na osobni doživljaj s nekom životinjom.

Varijable

U skladu s lingvističkom analizom narativnih tekstova istražili smo sljedeće varijable:

1. Ukupan broj rečenica (**uk_br_reč**)

Rečenica je osnovna strukturna jedinica gramatike. U slovenskom jeziku su osnovni pojmovi sintakse *poved* i *stavek* (Žagar, 1985.).

Po sustavu se dijele na jednostavne (*stavek*), jednostavno proširene (*poved*) i složene rečenice koje mogu biti nezavisno složene (*priređja*) i zavisno složene (*podređja*).

Rečenica je najmanji dio diskursa te kao takva i sama može biti diskurs kad se iz njega izluči.

U našem istraživanju rečenica je osnovna jedinica narativnog teksta koju smo analizirali. Varijabla **uk_br_reč** uključuje sve rečenice koje se pojavljuju u narativnom tekstu te nam daje podatak o opširnosti pripovijedanja ili naracije.

2. Broj nezavisno - složenih rečenica (**br_nez_slož_reč**)

Prema Labovu (1984.) kostur pripovjednog teksta čine vremenski raspoređene rečenice koje zovemo pripovjednim rečenicama i samo nezavisno složene rečenice mogu funkcionirati kao pripovjedne rečenice..

Varijabla **br_nez_slo_reč** odražava dužinu i kvalitetu narativnog teksta.

3. Broj konektora (**br_kon**)

Konektori su elementi rečeničnog i međurečeničnog povezivanja. Povezivanje elemenata, to jest rečenica u narativnom tekstu kako semantički tako i sintaktički odvija se na način da konektori povezuju unutarrečenično i međurečenično.

U našem istraživanju smo u konektore ubrojili veznike u gramatičkom smislu, vremenske priloge u funkciji povezivanja rečenica, vezu veznika i priloga te osobne zamjenice koje imaju anaforičku funkciju.

4. Broj poticaja (**br_pot**)

Naracija odnosno pripovijedanje djece s posebnim jezičnim teškoćama često je puta isprekidano ponavljanjima, većim ili manjim zastojećima te šutnjom. Kod pojedinih slučajeva fluentnost naracije isprekidana je i zamuckivanjima. Tijekom naracije i u mlađe djece obiluje sličnim teškoćama.

Da bismo poticali tijekom naracije u trenucima kada je šutnja bila preduga i kada smo ocijenili da postoji mala mogućnost da se prevlada zastoj,

poticali smo ispitanike vezom veznika i vremenskog priloga *in potem* kako bi nastavili s pripovijedanjem. Varijabla **br_pot** odražava teškoće u strukturiranju naracije kako na makrolingvističkoj tako i na mikrolingvističkoj razini.

Vrste konektora

U našem istraživanju smo u konektore ubrojili veznike u gramatičkom smislu, vremenske priloge u funkciji povezivanja rečenica, vezu veznika i priloga te osobne osobne zamjenice koje imaju anaforičku funkciju. Analizirali smo samo one vrste konektora koji su se pojavljivali u narativnim tekstovima ispitanika.

Odgovori svih ispitanika snimljeni su na magnetoskopsku vrpču i transkribirani za potrebe istraživanja. Zatim se pristupilo analizi podataka za sva područja zadataka pojedinih jezičnih varijabli. Za potrebe statističke obrade podataka svi rezultati su kodirani po određenim kriterijima.

Rezultati i rasprava

Razlike u naraciji između djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT) i djece urednog jezičnog razvoja (UJR)

Na temelju nestrukturiranog poticaja, pričanja osobnog doživljaja, dobiveni su narativni tekstovi za sve ispitanike koji su potom analizirani kroz sljedeće varijable: ukupan broj rečenica, broj nezavisno složenih rečenica, broj konektora i broj poticaja.

U tablici 1 prikazani su osnovni statistički pokazatelji varijabli naracije za obje skupine ispitanika aritmetičke sredine, standardne devijacije i raspon rezultata za svaku pojedinu varijablu.

Kontrolna skupina djece UJR postigla je bolje prosječne rezultate u *ukupnom broju rečenica* i *ukupnom broju nezavisno složenih rečenica*. Raspršenost rezultata je veća, što ukazuje i na velike individualne razlike u jezičnim sposobnostima. U *ukupnom broju konektora* razlike u prosječnim rezultatima su za obje skupine male, a rezultati su podjednako homogeni.

U *ukupnom broju poticaja*, prosječan je rezultat u skupini djece s posebnim jezičnim teškoćama veći u odnosu na kontrolnu skupinu djece.

Tablica 1. Rezultati u prostoru varijabli naracije skupe djece s PTJ i djece UJR

Varijable	Aritmetičke sredine		Standardne devijacije		Totalni raspon rezultata			
	PJT	UJR	PJT	UJR	PJT	PJT	UJR	UJR
uk-br-reč	13.94	18.80	7.54	10.30	2	31	4	52
br-nez-slož-reč	2.57	4.83	.93	2.96	0	8	1	15
br-kon	9.17	9.13	6.09	6.23	1	24	0	27
br-pot	2.46	1.37	2.09	1.34	0	8	0	6

U svim varijablama osim, u *broju konektora* postoje znatne razlike u standardnim devijacijama prosječnih rezultata, na temelju čega zaključujemo da postoje i velike razlike između ispitanika.

Diskriminacijskom analizom utvrdili smo statistički značajne razlike između obje skupine ispitanika. Rezultati su prikazani u tablicama 2, 2a i 2b.

Rezultati diskriminacijske analize za cjelokupan prostor varijabli naracije uz jačinu diskriminacije $\lambda = 0.6175$ i statistički značajan $F = 45.18$, na razini značajnosti $P = 0.000$ pokazuju da se skupina djece s posebnim jezičnim teškoćama i skupina djece urednog jezičnog razvoja međusobno statistički značajno razlikuju. Na razlike između dvije skupine ispitanika ukazuju i njihovi centroidi koji su razmaknuti za 1.12 standardne devijacije. Prema dobivenim rezultatima opravdano se može tvrditi da se skupina djece

s PJT i skupina djece UJR značajno razlikuju u naraciji.

Pregledom tablice 2a dobivamo uvid u strukturu diskriminacijske funkcije. Kreiranju diskriminacijske funkcije između obje skupine ispitanika najviše pridonosi varijabla *broj nezavisno složenih rečenica* čiji je diskriminacijski koeficijent 0.70 najveći te nešto manje *broj poticaja* i *ukupan broj rečenica*. Najmanji doprinos u kreiranju razlika između skupina ima varijabla *broj konektora*.

Nadalje smo unvarijatnom analizom varijance izvršili uvid u analizu razlika između aritmetičkih sredina izraženih u dijelovima standardne devijacije (z vrijednosti) rezultata za svaku varijablu posebno za obje skupine ispitanika.

Pregledom tablice 2b vidimo da najveći doprinos strukturiranju izolirane diskriminacijske funkcije daju varijable *broj nezavisno složenih*

Tablica 2. Rezultati vrijednosti diskriminacijske funkcije u prostoru varijabli naracije između skupine djece s PJT i djece UJR

Diskrimin. funkcija	Diskrimin. vrijednost lambda	Centroidi		Standardne devijacije		F	P	Df ₁	Df ₂
		C ₁	C ₂	SD ₁	SD ₂				
1	.6175	-.56	.56	.82	1.14	45.18	.000	140	1

Legenda

F - Fisherov t-test P - razina značajnosti Df - stupnjevi slobode
C₁, SD₁ skupine s PJT C₂, SD₂ skupine UJR

Tablica 2a. *Struktura diskriminacijske funkcije za prostor naracije*

Varijable	Diskrimin. koeficijenti	Korelacije s diskrimin. funkcijom
uk-br-reč	.47	.66
br-nez-slož-reč	.70	.84
br-kon	-.01	.43
br-pot	-.54	-.45

rečenica ($F= 25.90$ na $P=0.000$), broj poticaja ($F=14.98$ na $P=0.000$) i ukupni broj rečenica ($F=11.36$ na $P=0.001$). Te varijable najviše pridonose razlikama između skupina djece s posebnim jezičnim teškoćama i djece urednog jezičnog razvoja te možemo utvrditi da postoji statistički značajna razlika između aritmetičkih sredina pojedinih varijabli naracije za sve primijenjene varijable osim za varijablu *broj konektora*.

Na temelju dobivenih rezultata možemo zaključiti da je opširnost pripovijedanja djece s PJT mjerena prosječnim brojem svih rečenica manja negoli u djece UJR. Isto tako je i kvaliteta pripovjednog diskursa mjerena brojem nezavisno složenih rečenica (prema Labovu1984. pravom mjerom kvalitete pripovijedanja) slabija.

Baš zato su i opširnost i kvaliteta naracije djece s PJT slabiji, a tijekom pripovijedanja ih je potrebno više poticati.

Narativni tekstovi se u odnosu na ukupan broj rečenica i broj nezavisno složenih rečenica u obje skupine ispitanika značajno razlikuju.

Djeca UJR su bolji i opširniji pripovjedači u usporedbi s djecom s PJT. Logično je za očekivati da će uz veći broj rečenica rabiti i više konektora tj. riječi kojima ostvarujemo unutarrečenično i međurečenično povezivanje. Međutim, naši rezultati pokazuju da su prilikom pripovijedanja rabili jednaki broj konektora. Djeci s PJT je za ostvarivanje povezivanja potrebno više konektora negoli djeci s UJR. Pretpostavljamo da je razlog

Tablica 2b. *Rezultati univarijatne analize varijance za naraciju*

Varijable	Aritmetičke sredine		Standardne devijacije		F	P
	PJT	UJR	PJT	UJR		
uk-br-reč	-.26	.27	.81	1.10	11.36	.001*
br-nez-slož-reč	-.39	.39	.71	1.09	25.90	.000*
br-kon	.00	.00	.99	1.01	1.00	.320
br-pot	-.30	.30	1.13	.73	14.98	.000*

$df_1=140$; $df_2=1$

Legenda

PJT - skupina djece s PJT UJR – skupina djece UJR

F – Fisherov t- test * razina značajnosti $P<1$

takvim rezultatima u činjenici da djeca s PJT koriste više konektora negoli je to potrebno, tako da ih pogrešno upotrebljavaju, bilo dodavanjem ili ponavljanjem i na taj način popunjavaju zas-toje u fluentnosti pripovijedanja.

Naši rezultati općenito su sukladni onima u mnogim istraživanjima naracije djece s PJT u stranoj literaturi. Mnogobrojne su studije čiji rezultati ukazuju na zaostajanje djece s PJT u narativnim sposobnostima u odnosu na vršnjake bez teškoća. Lely (1994.), Van der Lily, (1994.) Evans, (1996.), Botting, (2000.), Kadervarek i Sulzby (2000.) svojim istraživanjima naracije djece s PJT podupiru gornju tvrdnju. Problemi usporedbe rezultata se pojavljuju obzirom na raznolikost dobni skupina, poticaja za pridobivanje narativnih tekstova i naposljetku korištenih analiza narativnih sposobnosti.

Većina istraživanja je učinjena kod djece predškolske dobi. Za ispitivanje naracije upotrebljavani su većinom visoko strukturirani poticaji (najčešće upotrijebljen poticaj je pričanje priče na temelju knjige »Frog, where are you«) i analize su se većinom odnosile na strukturu priče, a manje na lingvističke analize teksta.

Jedino istraživanje naracije u slovenske djece školske dobi provedeno je na skupini od 92 učenika četvrtih razreda u dobi od 10 do 11 godina. Lončarič (2003.) je na temelju rezultata na testu brzog čitanja i testu rječnika podijelila učenike u dvije skupine: skupinu dobrih čitača i skupinu loših čitača. Naracija je ispitana strukturiranim poticajem opisivanja slike, a narativni tekstovi analizirani su na mikrolingvističkoj razini. Diskriminativnom analizom i analizom varijance dobila je značajne razlike između skupina dobrih i loših čitača u ovim varijablama: ukupnom broju rečenica, broju nezavisno složenih rečenica, klauza, konektora, zamjenica, ispuštenih ili dodanih riječi i broju rečenica s pogrešnim redom riječi.

Autorica također iznosi i podatke o visokoj korelaciji između varijabli brzog čitanja i svih varijabli naracije, osim broja pogrešno rabljenih konektora, te nešto nižu, a značajnu korelaciju

između varijabli rječnika i varijabli naracije.

Naši rezultati sukladni su rezultatima u nekim stranim istraživanjima.

Arapović (1996.) je u istraživanju naracije djece s PJT i djece UJR na uzorku učenika od 1. do 4. razreda osnovne škole u hrvatskome jeziku dobila slične rezultate. Naracija je ispitana nes-strukturiranim poticajem - pričanjem osobnog doživljaja s nekom životinjom, a narativni tekstovi su analizirani s nešto više varijabli negoli naši. Rezultati istraživanja pokazuju da djeca s PJT, obzirom na opširnost i kvalitetu pripovijedanja, postižu značajno slabije rezultate u odnosu na kontrolnu skupinu ispitanika. Značajno ih razlikuje broj nezavisno složenih rečenica čije se prosječne vrijednosti gotovo i ne razlikuju od naših, premda su prosječne vrijednosti ukupnog broja rečenica manje od onih na našem uzorku. Isto tako su značajne razlike u broju klauza što predstavlja dužinu narativnog teksta i donekle je usporediva s našom značajnom razlikom u dužini pričanja mjenom ukupnim brojem rečenica. Potrebno je napomenuti da naracija djece s PJT u hrvatskome obiluje rečenicama s pogrešnim redom riječi te da koriste više priloga i podjednako konektora u usporedbi s djecom UJR.

Zanimljivo je iznijeti i rezultate dobivene na istom uzorku nakon jedne godine i drugim tipom poticaja - pričanjem neosobnog doživljaja (gledani TV film). Promjena teme je uzrokovala znatno slabije rezultate u djece s PJT.

Zanimljiv je podatak da se prosječan broj rečenica primjetno povećao, a prosječan broj nezavisno složenih rečenica, značajnog pokazatelja kvalitete pripovijedanja je ostao gotovo isti u skupini djece s PJT i blago povećan u kontrolnoj skupini djece. (Arapović 1996.).

Botting (2001.) je usporedila naraciju djece s PJT, djece s jezičnim pragmatičkim teškoćama i djece UJR u dobi od 7;7 do 8;8 godina. Strukturiranim poticajem - opisivanjem slika, analizirala je dužinu priče. Obje skupine djece s jezičnim teškoćama pričale su kraće priče.

Nadalje, navodi da bi dužina priče mogla biti dobra dijagnostička mjera u otkrivanju djece s PJT.) naročito u predškolske djece.

Vrste konektora

Prema Križaj-Ortar (2000.) narativni je tekst organizirano jedinstvo u kojem prepoznajemo temu o kojoj se govori i u kojem se rečenice po smislu nadovezuju jedna na drugu te moraju biti semantički i gramatički povezane.

Koherentnost je karakteristika koja omogućava da su rečenice u tekstu povezane po smislu i sadržaju dok se kohezivnost odnosi na unutrašnju semantičku povezanost teksta koja se na razini diskursa postiže konektorima.

Konektori (slovenski: *povezovalci*) su riječi koje povezuju jedinice jezika na različitim razinama. Dijelimo ih po sljedećim morfološkim kategorijama: veznici (*priređni* i *podređni*), prilozi i partikule ili riječce (Shlamberger-Brezar, 1997.).

U našem smo istraživanju istražili konektore koji povezuju rečenice jednu s drugom i unutarrečenične konektore u nezavisno složenim rečenicama. Unatoč činjenici, da se skupine djece međusobno statistički značajno ne razlikuju u ukupnom broju konektora koje su koristili u narativnom diskursu, zanimalo nas je koje se vrste konektora pojavljuju i razlikuju

li se međusobno s obzirom na vrste konektora skupine djece s PJT i djece UJR.

Prostor varijable vrste konektora odredili smo podvarijablama onih konektora koji su se pojavljivali tijekom naracije.

Razike u prostoru podvarijabli vrsta konektora između djece s PJT i djece UJR

Pregledom tablice 3 vidimo da se najčešće pojavljuju veznici **in** i **pa**, vremenski prilog **potem** i u nešto manjem broju vremenski prilog *potem* udružen sa sastavnim veznikom *pa-potem pa*. Malobrojne su osobne zamjenice, suprotni veznici **a** i **ampak** i rijetki veznici koje smo svrstali u podvarijablu **drugi**: *vendar, zato, oziroma, nato, ali pa, pa tako, zdaj, drugače, naprej, le še prej*.

Kod veznika **in/pa** radi se zapravo o sastavnom vezniku *i* koji se u tom obliku pojavljuje u standardnom književnom i pisanom jeziku, a u obliku *pa* pojavljuje se u govornom jeziku, dakle pripovijednom diskursu.

Djeca s PJT su u prosjeku koristila manje osobnih zamjenica, veznika *in* ili *pa*, *a*, *ampak*, priloga *potem* te konektora *potem pa*. Nešto više su koristila konektor *in potem* ili *pa potem*.

Prosječne vrijednosti pojedinih konektora su

Tablica 3. Rezultati u prostoru podvarijabli vrste konektora u obje skupine djece

Vrste konektora	Aritmet. sredine		Standard. devijac.		Totalni raspon rezult.			
	PJT	UJR	PJT	UJR	PJT	PJT	UJR	UJR
osobne zamjenice	0.11	0.37	0.32	0.74	0	1	0	4
in / pa	5.06	7.54	3.08	4.95	0	15	1	27
potem	2.00	2.83	2.69	3.38	0	12	0	17
in / pa potem	0.75	0.70	1.23	1.27	0	5	0	5
potem pa	1.03	1.87	1.80	2.86	0	8	0	19
a / ampak	0.02	0.46	0.26	0.95	0	1	0	6
drugi	0.17	0.41	0.70	0.67	0	5	0	3

Tablica 3a. Rezultati diskriminacijske analize u prostoru podvarijabli vrste konektora između obje skupine djece

Diskrimin. funkcija	Diskrimin. vrijednost lambda	Centroidi		Standardne devijacije		F	P	df ₁	df ₂
		C ₁	C ₂	SD ₁	SD ₂				
1	.5720	-.53	.53	.86	1.36	32.26	.000	140	1

Legenda

F - Fisherov t-test P - razina značajnosti

Df –stupnjevi slobode C₁, SD₁ skupine s PJTC₂, SD₂ skupine UJR

u djece s PJT manje u odnosu na djecu UJR. Pogledamo li vrijednosti standardnih devijacija, vidimo da su djeca UJR kao skupina heterogenija u odnosu na djecu s PJT

U svim podvarijablama postoje znatne razlike u standardnim devijacijama prosječnih rezultata, na temelju čega zaključujemo da postoje i razlike između ispitanika.

Diskriminacijskom analizom utvrdili smo statistički značajne razlike između obje skupine ispitanika. Rezultati su prikazani u tablicama 3a, 3ba i 3c.

Rezultati diskriminacijske analize za cjelokupan prostor podvarijabli vrste konektora, uz jačinu diskriminacije lambda =0.5720 i statistički značajan F= 32.26, na razini značajnosti P=0.00 pokazuju da se skupina djece s PJT i skupina djece

UJR međusobno statistički značajno razlikuju. Na razlike između dvije skupine ispitanika ukazuju i njihovi centroidi koji su razmaknuti za 1.06 standardne devijacije. Prema dobivenim rezultatima se opravdano može tvrditi da se skupina djece s PJT i skupina djece UJR međusobno statistički značajno razlikuju u varijabli vrste konektora.

Djeca s PJT koriste tijekom pripovijedanja, obzirom na pojedine vrste konektora, manje pojedinih konektora.

Pregledom tablice 3a dobivamo uvid u strukturu funkcije razlikovanja za pojedine vrste konektora.

Kreiranju diskriminacijske funkcije najviše pridonose podvarijabla broj sastavnih veznika **in/pa** čija je vrijednost koeficijenta korelacije 0.54 najveća i suprotnih veznika **a** i **ampak** te nešto

Tablica 3b. Struktura diskriminacijske funkcije podvarijabli vrste konektora

Vrste konektora	Diskrimin. koeficijenti	Korelacije s diskrim. funkcijom
osobne zamjenice	.41	.51
in / pa	.54	.64
potem	.25	.45
in / pa potem	-.03	.03
potem pa	.33	.52
a / ampak	.51	.55
drugi	.33	.42

Tablica 3c. Rezultati univarijantne analize varijacije

Vrste konektora	Aritmetičke sredine		Standardn. devijac.		F	P
	PJT	UJR	PJT	UJR		
osobne zamjenice	-.22	.22	.54	1.27	8.06	.005*
in / pa	-.29	.29	.72	1.15	13.92	.001*
potem	-.14	.14	.87	1.10	3.64	.055
in / pa potem	.02	-.02	.98	1.02	1.04	.310
potem pa	-.18	.18	.74	1.18	5.46	.020**
a / ampak	-.27	.27	.35	1.31	12.40	.001*
drugi	-.17	.17	1.01	.96	5.41	.020**

Legenda

PJT - skupina djece s PJT UJR – skupina djece UJR

F – Fisherov t- test * P<0.01 **P<0.05

manje **osobne zamjenice**, konektor **potem pa** i **drugi** konektori. Najmanji doprinos u kreiranju razlika daje konektor **in potem/pa potem**.

Nadalje smo univarijantnom analizom varijance izvršili uvid u analizu razlika između aritmetičkih sredina pojedinih podvarijabli izraženih u dijelovima standardne devijacije (z vrijednosti) rezultata za svaku podvarijablu posebno za obje skupine ispitanika. Pregledom tablice 3c vidimo da najveći doprinos strukturiranju izolirane diskriminacijske funkcije daju veznik **in/pa** (F= 13.92 na P= 0.001), suprotni veznici **a** i **ampak** (F= 12.40 na P= 0.001), **osobne zamjenice** (F= 8.06 na P=0.005), konektor **potem pa** (F=5.46 na P= 0.020) i **drugi** konektori (F=5.41 na P=0.020).

Ove podvarijable vrsta konektora najviše pridonose razlikama između skupina djece s PJT i djece UJR te možemo tvrditi da postoji statistički značajna razlika između aritmetičkih sredina svih podvarijabli vrsta konektora osim za prilog **potem** i konektor **in/pa potem**. Vremenski prilog **potem** i puno više konektor kojeg čine veznik **in/pa** ispred vremenskog priloga **potem** (**in/pa potem**) su češći u pisanom jeziku i rjeđe se koriste u govornom jeziku u pripovjednom diskursu. Skupine se po tim konektorima međusobno statistički ne razlikuju.

Djeca s PJT za ostvarivanje rečenične i međurečenične povezanosti koriste značajno

manje veznika *in/pa* negoli djeca UJR. Rezultati su očekivani obzirom da im je i dužina pripovijedanja manja. Isto tako koriste i manje suprotnih veznika *a/ampak* i drugih veznika koji se odnose na unutarrečenične konektore i u skladu su s isto tako manjim brojem nezavisno složenih rečenica. Kod konektora *in/pa potem* vidimo da djeca s PJT postižu bolje rezultate negoli djeca s UJR. S tim neočekivanim i nelogičnim rezultatom mogli bismo opravdati pojavljivanje većeg broja konektora uz proporcionalno manje rečenica u narativnom tekstu djece s PJT. Poticaj kojim smo motivirali ispitanike na tijek naracije bio je upravo konektor *in potem* upotrijebljen s lagano uzlaznim akcentom. Uglavnom su ga djeca s PJT ponovila na početku nastavka pripovijedanja.

Pregledom tablice 4 vidimo da se u narativnim tekstovima naših uzoraka u najvećem broju pojavljivao sastavni veznik *in/pa*, slijede vremenski prilog *potem*, konektor *potem pa*.

Verifikacija hipoteza

Prva hipoteza koju smo postavili glasila je: **H1**- Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u naraciji od djece urednoga jezičnoga razvoja.

Ovu hipotezu općenito možemo prihvatiti

($F=45.18$, $p=0.00$). Rezultati su pokazali da djeca s posebnim jezičnim teškoćama postižu slabije rezultate u naraciji te se značajno razlikuju u obilježjima naracije od djece urednoga jezičnoga razvoja.

Hipotezu **H2** - Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u opširnosti pripovijedanja od djece urednoga jezičnoga razvoja, možemo prihvatiti ($F=11.36$, $p=0.00$) i zaključiti da se djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno razlikuju u opširnosti pripovijedanja u odnosu na djecu urednoga jezičnoga razvoja.

Treća hipoteza glasila je: **H3** - Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju nezavisno složenih rečenica u narativnom diskursu od djece urednoga jezičnoga razvoja. Ovu podhipotezu možemo prihvatiti ($F=25.90$, $p=0.00$) i potvrditi da djeca s posebnim jezičnim teškoćama u narativnom diskursu upotrebljavaju manje nezavisno složenih rečenica, koje su pokazatelji kvalitete pripovijedanja od djece uredna jezična razvoja.

Nadalje, hipotezu koja glasi **H4** - Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju konektora u narativnom diskursu od djece urednoga jezičnoga razvoja, ne možemo prihvatiti jer ne postoji statistički značajna razlika između obje skupine djece u uporabi konektora

tijekom pripovijedanja ($F=1.00$, $p>0.05$).

Hipotezu koja glasi: **H5**- Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u vrstama konektora u narativnom diskursu od djece urednoga jezičnoga razvoja možemo prihvatiti ($F=32.26$, $p=0.00$) i potvrditi da postoji razlika u vrstama konektora između obje skupine djece.

Hipotezu **H6** - Djeca s posebnim jezičnim teškoćama značajno će se razlikovati u broju poticaja tijekom pripovijedanja od djece urednoga jezičnoga razvoja možemo prihvatiti ($F=14.98$, $p=0.00$). Djecu s posebnim jezičnim teškoćama je potrebno tijekom pripovijedanja značajno više poticati nego djecu urednoga jezičnog razvoja.

Zaključak

Djeca s PJT se značajno razlikuju u obilježjima naracije u odnosu na djecu UJR. Opširnost pripovijedanja djece s PJT manja je, a također i kvaliteta pripovijedanja. Baš zato ih je tijekom pripovijedanja potrebno više poticati. Za ostvarivanje unutarrečeničnog i međurečeničnog povezivanja koriste više konektora nego što gramatika zahtijeva, tako da ih pogrešno upotrebljavaju, bilo dodavanjem ili ponavljanjem. U narativnom diskursu koriste i manje sastavnih i suprotnih veznika, osobnih zamjenica i konektora *potem pa*.

Tablica 4. Prosječne vrijednosti učestalosti konektora u cjelokupnom uzorku djece s PJT i djece UJR

Vrste konektora	PJT		UJR	
	X	SD	X	SD
osob zam	0.11	0.32	0.37	0.74
in / pa	5.06	3.08	7.54	4.95
potem	2.00	2.69	2.83	3.83
in / pa potem	0.75	1.23	0.70	1.28
potem pa	1.03	1.80	1.87	2.86
a / ampak	0.24	0.26	0.46	0.95
drugi	0.17	0.70	0.41	0.67

Broj nezavisno složenih rečenica kao mjera dobrog pripovjednog diskursa i broj poticaja kojim potičemo tijekom pripovijedanja, dva su obilježlja naracije koja u najvećoj mjeri razlikuju djecu s PJT i djecu UJR, bez obzira na razrede koje pohađaju.

Sastavni veznici i osobne zamjenice razlikuju mlađu djecu, dok se u starije djece te razlike odnose na suprotne veznike i vezu vremenskog priloga i veznika (*potem pa*). Suprotni veznici su konektori koji najviše razlikuju skupine djece od prvog do četvrtog razreda.

Istraživanje naracije kod slovenske djece s posebnim jezičnim teškoćama, osnovnoškolske dobi, prvo je u nas, te bi u budućim istraživanjima trebalo definirati narativna obilježja predškolske djece i koristiti ih kao dobro dijagnostičko sredstvo otkrivanja posebnih jezičnih teškoća i prije polaska u školu.

Usporedbom rezultata do kojih se došlo ovim istraživanjem s rezultatima istraživanja u drugim jezicima, možemo potvrditi da narušenost gramatike možemo smatrati kliničkim obilježjem PJT-a i u slovenskom jeziku.

Literatura

- Arapović, D. (1996): Naracija u djece s posebnim jezičnim teškoćama. Doktorska disertacija, Fakultet za defektologiju, Zagreb.
- Bishop, D. V. M. (1992). The Underlying Nature of Specific Language Impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33(1), 3-66.
- Botting, N. (2000). Narrative as a Tool for the Assessment of Linguistic and Pragmatic Impairments. *Child Language Teaching and Therapy*, 18, 1-22.
- Botting, N., Faragher, B., Simkin, Z., Knox, E., Conti-Ramsden, G. (2001). Predicting Pathways of Specific Language impairment: What Differentiates Good and Poor Outcome? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(8), 1013-1020.
- Evans, J. L. (1996). SLI Subgroups: Interaction Between Discourse Constraints and Morphosyntactic Deficit, *Journal of Speech and Hearing Research*, 39. 655-660
- Kadervarek, J. N., Sulzby, E. (2000). Narrative Production by Children With and Without Specific Language Impairment: Oral Narratives and Emergent Readings. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 43, 34-49.
- Križaj-Ortar, M., Magajna, L., Pečjak, S., Žerdin, T. (2000). Slovenščina v 1. triletju devetletne osnovne šole. Trzin, Izolit.
- Labov, W. (1984). Preobražavanje doživljaja u sintaksu pripovjednog teksta. *Osijek: Revija*, 2, 47-78.
- Leonard, L. B. (1998). *Children with specific language impairment*. London: MIT Press, Cambridge, MA.
- Liles, B., Duffy, R., Merrit, D., Purcell, S. (1995). Measurement of Narrative Discourse Ability in Children With Language Disorders. *Journal of Speech and Hearing Research*, 38, 415-425.
- Lončarič, A. (2003). Pripoved pri otrocih in njen vpliv na branje z razumevanjem ter na hitrost branja. Magistrsko delo, Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani
- Ljubešić, M. Ur. (1997). Posebne jezične teškoće školske djece. Zagreb: Školske novine.
- Nikolić, B. (1992). Robustna diskriminativna analiza uz parcijalitetu efekata smetajućeg skupa varijabli, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Sažeci znanstvenog skupa IV: Istraživanja na području defektologije, str. 8-9.
- Schlamberger-Brezar, M. (1997). Posrednost in argumentacija v govoru: Zgradba stavka med informacija, argumentacija in konverzacija. *Jezik in slovstvo*, 43(5), 195-210.
- Štalec, J., Momirović, K. (1984). ON a very simple method for robust discriminant analysis, *Proceedings of the 6th International Symposium »Computer at the University«*, 512.1-515.16.
- Van der Lely, H.K.J. (1994). Canonical linking rules: Forward vs reverse linking in normally developing and specifically language impairment children. *Cognition*, 51, 29-72
- Velčić, M. (1978). *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Žagar, F. (1985). *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*. Maribor: Založba Obzorja

NARATION OF CHILDREN WITH SPECIAL LANGUAGE IMPAIRMENT

Abstract

Special language impairment (SLI) is a developmental disorder of various profiles and degrees of language impairment expressed in the context of normal cognitive abilities, without presence of any known cause (Bishop, 1992, Leonard, 1998). The aim of this work was to explore the narration features and to determine the differences between the group of children with SLI and the group of children with normal language development. (NLD) This research was carried out on two samples of subjects. The first sample consisted of 71 children, which, due to diagnosed SLI were treated through speech and language therapy in "Svetovalni centar" (Council Center) and in "Zavod za gluhe i naglusne" (Institute for Deaf and Hearing-impaired) in Lubiana. The control group consisted of 71 children with normal language development status. All the children attended first to fourth class of schools in Lubiana and its suburban region. Results have shown that the narration of the children with SLI significantly differ from the narration of the children with NLD, in extensiveness as well as in quality.

Key words: *children with special language impairment, narration*